

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پنجمین دوره سلسله نشست‌های چشم‌انداز صنعت گردشگری در ایران

گزارش (۴۱): واکاوی اثرات بافت‌های تاریخی بر توسعه

گردشگری فرهنگی شهر همدان

برگزارکننده: جهاد دانشگاهی استان همدان با همکاری مرکز گردشگری

علمی - فرهنگی دانشجویان ایران

هماهنگ‌کننده و ویراستار: صدرا عمویی

همکاران: مهدی ابهریان، زینب یوسفی، حسن دلخوش

سخنرانان:

دکتر محمدرضا عراقچیان / استادیار گروه معماری دانشگاه بوعلی سینای همدان
دکتر اسماعیل همتی ازندریانی / استادیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه بوعلی سینای
همدان

نشانی دبیرخانه نشست‌ها:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان فخررازی، خیابان شهدای ژاندارمری شرقی، پلاک

۷۲، طبقه دوم، مرکز گردشگری علمی - فرهنگی دانشجویان ایران

شماره تماس: ۲۲ ۱۲ ۴۹ ۶۶ و ۳۶ ۱۱ ۴۹ ۶۶ - شماره: ۸۶ ۱۵ ۴۹ ۶۶

نشانی سایت: www.istta.ir پست الکترونیک: info@istta.ir

مقدمه

مرکز گردشگری علمی - فرهنگی دانشجویان ایران به منظور شناختن و شناساندن فرهنگ و تمدن ایران به دانشگاهیان کشور از سال ۱۳۸۱ در ابعاد فرهنگی، آموزشی و پژوهشی فعالیت می کند که از زمره شاخص ترین اقدامات آن می توان به موارد ذیل اشاره داشت:

الف) اردوهای علمی - فرهنگی (مانند برگزاری شانزده دوره «طرح ملی ایران مرز پرگهر»؛ بازدید دانشگاهیان سراسر کشور از مواریت فرهنگی و پروژه های صنعتی با برگزاری ۳۱۴۰ اردو در سراسر کشور، اجرای ده دوره طرح ملی «دریای خاک»؛ کویرنوردی دانشجویان ایران، سه دوره طرح ملی «گنبد گیتی» کوهنوردی دانشجویان ایران، دو دوره طرح ملی بوم گشت و ...)، برگزاری اردوهای ویژه اساتید و مستعدان عضو بنیاد ملی نخبگان، برگزاری اردوهای سفر ارزان (عراق، قشم، کیش و ...)؛

ب) همایش ها و نشست های تخصصی (مانند برگزاری چهارده دوره همایش ملی علمی - فرهنگی خلیج فارس، سه دوره جشنواره ملی عکس دانشجویی جاذبه های گردشگری ایران، سه دوره زنگ ملی گردشگری، همایش ملی تأثیر هدفمندی یارانه ها بر توسعه صنعت گردشگری کشور، همایش ملی راه ابریشم، جشنواره ملی فیلم جیبی دانشجویان سراسر کشور با موضوع گردشگری و میراث فرهنگی، برگزاری چهار دوره گردهمایی گروه های دانشجویی حامی میراث فرهنگی و گردشگری سراسر کشور و ...)؛

پ) پژوهش و طرح های مطالعاتی گردشگری (مانند چاپ ۴۲ عنوان کتاب تخصصی، گزارش علمی و انتشار فصلنامه های تخصصی میراث و گردشگری و مطالعات فرهنگی و سیاسی خلیج فارس و ...)؛

ت) اطلاع‌رسانی و تبلیغات (شامل بزرگ‌ترین پایگاه اطلاع‌رسانی علمی و ترویجی گردشگری کشور به هفت زبان به آدرس ista.ir و پایگاه‌های مربوط به همایش‌های مرکز و...)

ث) آموزش (مانند اجرای ۵۷ دوره کوتاه‌مدت آموزش میراث فرهنگی و گردشگری و دوره‌های کد اخلاق جهانی گردشگری، اجرای سه دوره آزمون دوره‌های کوتاه‌مدت گردشگری سراسر کشور)؛

این مرکز در راستای ساماندهی نظرات نخبگان حوزه گردشگری با توجه به شرایط کنونی کشور که اقتدار ملی و آرامش اجتماعی زمینه را برای شکوفایی ظرفیت‌های فراوان گردشگری و رونق این صنعت را فراهم کرده، از تیرماه سال ۱۳۹۴ سلسله نشست‌های تخصصی را برای بررسی ابعاد و آثار مختلف گردشگری در دوران کنونی و پاسخ به پرسش‌های احتمالی طراحی کرده است.

تردید نیست که رخدادهای سیاسی و فرهنگی در ابعاد ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، چشم‌انداز متفاوتی را برای فعالیت‌های گردشگری در کشور به وجود آورده است. این سلسله نشست‌ها برای تبیین و بررسی چشم‌انداز کنونی گردشگری در کشور طراحی شده است و تلاش خواهد شد تا تأثیرات متغیرهای اقتصاد، فرهنگ، امنیت، سلامت و سیاست بر حوزه گردشگری به صورت مسئله‌محورانه به بحث گذاشته شود و نتایج و مباحث هر یک از نشست‌ها به صورت گزارش به اطلاع مدیران، مسئولان و فعالان این حوزه برسد.

رحیم یعقوب‌زاده

رئیس مرکز گردشگری علمی- فرهنگی دانشجویان ایران و
دبیر سلسله نشست‌های چشم‌انداز صنعت گردشگری در ایران

واکاوی اثرات بافت‌های تاریخی بر توسعه گردشگری فرهنگی شهر همدان

دکتر محمدرضا عراقچیان*

در مبحث بافت‌های تاریخی کالبد و روح موجود در آن مدنظر است. با بازسازی فضا در همان مکان روح به آن برمی‌گردد و این امر به عوامل متعددی بستگی دارد؛ به‌عنوان نمونه، حضور آدم‌ها تأثیر زیادی بر فضای اجتماعی و شور و نشاط شهر دارد و تبادل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی آدم‌ها فضا را می‌سازد. با بیان اینکه نباید توقع داشته باشیم با باززنده‌سازی همه مردم به این فضا علاقه‌مند شوند؛ چراکه با توجه به سلايق مختلف تفکرات متفاوتی وجود دارد. انواع توریست مانند توریست فرهنگی، هیجانی، ورزشی و... وجود دارد به همین علت، نمی‌توان همه را راضی کرد؛ بلکه باید تلاش کنیم با بازسازی و نگاه جدید به بافت‌های تاریخی تعداد بیشتری از افراد را راضی نگه داریم. بافت‌های تاریخی مانند یک مجموعه فرهنگی هستند و توریست‌هایی را که بیش از ۳۵ سال سن دارند، می‌توان به‌عنوان توریست فرهنگی جذب کرد و بهترین مکان

* استادیار گروه معماری دانشگاه بوعلی سینای همدان

** این نشست طی چهل‌ویکمین نشست از سلسله‌نشست‌های چشم‌انداز صنعت گردشگری در ایران در محل جهاددانشگاهی واحد همدان با عنوان «واکاوی اثرات بافت‌های تاریخی بر توسعه گردشگری فرهنگی شهر همدان» در تاریخ ۹۹/۹/۲۵ انجام شده است.

برای جذب این نوع توریست بافت‌های تاریخی است، همچنین، بافت تاریخی بهترین مکان برای رخ‌دادن اتفاقات فرهنگی هستند.

امروزه در دنیا با پدیده‌ای به نام مهاجرت معکوس مواجه هستیم، مهاجرت معکوس به معنای بازگشت به گذشته به لحاظ فرهنگی است که ممکن است فیزیکی یا فکری باشد. به‌عنوان مثال، انتخاب عناصر قدیمی در مبلمان شهری و خانه‌ها یکی از نشانه‌های این پدیده است، به عبارت دیگر، تمایل داریم آدم‌ها را به گذشته خود مهاجرت دهیم.

ما باید علاوه بر ماندگاری توریست‌های خارجی و داخلی، برای نگه‌داشتن همشهریان خود در فضای فرهنگی نیز باید تلاش کنیم. همچنین، باید از متخصصانی استفاده شود که فرهنگ و دانش تولید و محافظت از بافت تاریخی را دارند. ایرادی که به برخی از ادارات مانند میراث فرهنگی و شهرداری در این مورد وارد است، این است که بنای تاریخی را احیا می‌کنند؛ اما شرایطی را برای تبدیل آن به فضای فرهنگی به وجود نمی‌آورند و اگر در بافت تاریخی فضای فرهنگی ایجاد نشود، مرگ اثر فرهنگی به وجود می‌آید. درواقع، زندگی اثر فرهنگی در تبدیل آن به کاربری‌های امروزی است تا پویایی در آن شکل بگیرد. این اتفاق امروزه در شهرهایی مانند یزد و قزوین دیده می‌شود؛ اما در همدان کمتر عملی شده است.

همدان در طول تاریخ سیزده بار به‌طور کامل تخریب شده است؛ اما دوباره دقیقاً در مکان قدیمی خود ساخته شده است و هنوز هم تداوم تاریخی از دوره اشکانی تا دوره معاصر در این شهر دیده می‌شود و با وجود تخریب‌های فراوان، هنوز در بافت مرکزی همدان هیجان، نشاط و زندگی جاری و ساری است. برای جذب توریست و فراهم کردن محیطی برای زندگی مطلوب ساکنین این مناطق باید برای حفظ آن برنامه‌ریزی کنیم. بنابراین، ارتقای کیفیت زندگی مردم در بافت تاریخی و محله‌های قدیمی و ادامه حیات در آن نباید تنها به بهانه حضور توریست باشد؛ زیرا توریست زمانی از این مکان‌ها دیدن می‌کند که زندگی در آن جریان داشته باشد. به گفته دکتر پیرنیا سه شهر همدان، ری و بلخ از ابتدای

پیدایش شهر بوده‌اند. باید به نحوه تعامل با طبیعت و رفتارهای اجتماعی در بافت تاریخی توجه کرد و تنها راه دستیابی به این نکته مهم حفظ بافت قدیمی است، در حال حاضر، تمام شهرهای دنیا به دنبال اثبات قدمت و پیشینه خود هستند؛ اما همدان در دنیا نیاز به اثبات ندارد و تنها باید اثبات‌ها را ساماندهی کنیم و سلسله تاریخی خود را شکل دهیم.

زمانی که درمورد حمایت از بافت تاریخی صحبت می‌کنیم، باید از دید مالکان بناهای قدیمی نیز به قضیه نگاه کنیم و به حرف آن‌ها توجه کنیم، این افراد هم تمایل دارند، مانند تمام آدم‌ها کیفیت زندگی خود را ارتقا دهند و اعتقاد دارند در قبال همراهی کاملی که سازمان‌های مرتبط از آن‌ها می‌طلبند، کاری برایشان انجام دهند. به‌عنوان نمونه، در دیگر کشورها از ساکنان بافت‌های تاریخی به‌نحو احسن حمایت مادی و معنوی می‌شود. این افراد به تعبیری حافظان فرهنگ ما هستند؛ اما تاکنون به اندازه کافی از حافظان فرهنگ خود قدردانی نکرده‌ایم و هیچ‌گونه تشویق مادی و معنوی برای آن‌ها در نظر نگرفته‌ایم. درحالی‌که در برخی از شهرهای دنیا به‌منظور رونق بافت‌های تاریخی تمهیدات تشویقی برای اهالی این مناطق در نظر گرفته شده است. برای مثال، تبدیل حمام محله حاجی به رستوران سبب احیا آن شد؛ اما آن‌طور که باید و شاید روی محله تأثیر نگذاشت؛ زیرا قسمتی از درآمد حمام باید صرف احیا و رونق محله شود، نه‌اینکه مردم در عذاب باشند و آسایش نداشته باشند؛ بنابراین، باید برای آرامش ساکنان فکر اساسی شود و کاری کنیم که مردم ساکن در محلات قدیمی به زندگی در آنجا افتخار کنند. زمانی که ۵۰ درصد مدیران و متخصصان شهر حاضر شدند در این بافت زندگی کنند و زندگی در این مناطق به یک ارزش تبدیل شد، بافت تاریخی سرپا می‌شود و دیگر نیازی نیست کاری برایش انجام دهیم. بافت‌های تاریخی و محلات قدیمی مانند روزگاران گذشته به افراد معتمد نیاز دارند تا مشکلات خود را حل کنند و متأسفانه در حال حاضر، فردی که مورد قبول عامه محل باشد، در این محلات

وجود ندارد؛ بنابراین، باید زندگی در بافت‌های تاریخی را به ارزش تبدیل کنیم تا شهر سرزندگی و پویایی خود را حفظ کند.

چند سال گذشته نسبت جمعیت شهرنشین به روستانشین همدان نسبت ۳۰ به ۷۰ بود و امروز این نسبت تغییر کرده است. در حال حاضر، روستاییان نیز برای خرید به بازار همدان نمی‌روند و ترجیح می‌دهند از پاساژهای لوکس بالای شهر خرید کنند و این نگرش نیاز به تغییر و تغییر به برنامه‌ریزی نیاز دارد، درواقع، نباید اجازه دهیم حریف‌های بازار قوی شوند و باید بافت‌های تاریخی را به فراخور موضوع و با توجه به کارکردهای اقتصادی و سیاسی حفظ کنیم. به‌عنوان مثال، در قدیم سکونت و اقتصاد در دل هم بودند، بازار نیازهای ماهانه و سالانه و محله نیازهای روزانه مردم را تأمین می‌کرد و به همین علت، استمرار حیات در طول شبانه‌روز در شهر وجود داشت؛ اما امروزه در بازار استمرار حیات مشاهده نمی‌شود و روز مرکز شهر بسیار شلوغ و شب خلوت است که این مغایر اصول امنیتی است.

متأسفانه در حال حاضر، خانه‌های موجود در بافت قدیمی به انبار تبدیل شده‌اند و این اتفاق افت بزرگی برای این آثار بارزش تاریخی است؛ بنابراین، اگر بتوانیم با وضع قوانین و تشویقات موثر حیات دائمی روزانه و شبانه را به بافت مرکزی برگردانیم، تمام مشکلات این محلات حل می‌شود.

امروزه دوره حکمروایی مردم در شهرهاست و از دوره حکمرانی دولتی گذشته است؛ بنابراین، برای اجرای طرح‌ها در شهر باید زمینه مشارکت مردمی را فراهم کنیم و آن‌ها را با نتایج اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا سازیم و این تفکرات تا در مدیریت سنتی جا بیفتد زمان می‌برد. به‌عنوان نمونه، برای اجرای پیاده‌راه بوعلی حمایت‌های مالی توسط شهرداری همدان انجام شد؛ اما کارشناسان امر با کسبه صحبت کردند تا رضایت آن‌ها را به دست آوردند، اما در مورد پیاده‌راه اکباتان کمی متفاوت است و مشارکت‌پذیری بیشتر مردمی را می‌طلبد؛ زیرا این پیاده‌راه بارانداز غرب کشور است و نمی‌توان به راحتی کارکرد آن را تغییر داد.

واکاوی اثرات بافت‌های تاریخی بر توسعه گردشگری فرهنگی شهر همدان

دکتر اسماعیل همتی ازندریانی*

رونق گردشگری در بافت تاریخی - فرهنگی شهر همدان اهمیت زیادی دارد و برای پی بردن به اهمیت گردشگری در بافت تاریخی ضرورت دارد تا شناخت دقیقی از بافت داشته باشیم و از ظرفیت‌های آن آگاه شویم تا بتوانیم در راه جذب گردشگر قدم برداریم. شهر همدان طولانی‌ترین تداوم حیات بافت تاریخی و شهری را در کشور دارد که از تپه باستانی هگمتانه آغاز و به بناهای دوره معاصر می‌رسد. این تداوم فرصت و پتانسیل بی‌نظیر و مهمی است و باعث شده بافت تاریخی همدان با شهرهایی مثل کاشان، یزد، اصفهان و تبریز متفاوت باشد. اگرچه در بررسی بافت باید از هگمتانه شروع کنیم؛ اما حین تحقیق متوجه می‌شویم این بافت و تداوم تاریخی حیات در آن زنجیروار به هم وصل شده است.

* استادیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه بوعلی سینای همدان

** این نشست طی چهل و یکمین نشست از سلسله نشست‌های چشم‌انداز صنعت گردشگری در ایران در محل جهاددانشگاهی واحد همدان با عنوان «واکاوی اثرات بافت‌های تاریخی بر توسعه گردشگری فرهنگی شهر همدان» در تاریخ ۹۹/۹/۲۵ انجام شده است.

برای معرفی آثار و جاذبه‌های موجود در بافت تاریخی باید آن‌ها را کدگذاری کنیم و این کدها شامل تک آثار است که به صورت ملموس در این مناطق وجود دارند که البته شاخص‌ترین آن‌ها در بافت تاریخی هستند، بنابراین، چند شاخصه مهم در بافت تاریخی وجود دارد که یکی بناهای شاخص هر محله و دیگری مرکز محله‌ها هستند. متأسفانه در همدان بعضی به بافت تاریخی به‌عنوان یک تهدید نگاه می‌کنند؛ اما در همه جای دنیا بافت تاریخی را فرصت می‌دانند.

آثار باستانی کشف‌شده در میدان مرکزی همدان و تبدیل آن به موزه فرصتی برای جذب توریست و درآمدزایی است. برای احیای بافت قدیم و جاذبه‌های آن، ایجاد پویایی در بافت و رونق گردشگری باید برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری شود تا به خروجی مطلوب برسیم. در سال‌های اخیر، بسیاری از کشورها به دنبال اثبات هویت تاریخی و پیشینه خود هستند و هزینه‌های هنگفتی در این مسیر صرف می‌کنند، در صورتی که در همدان بدون صرف هزینه، بسیاری از نشانه‌های قدمت و هویت وجود دارد؛ اما متأسفانه عدم مدیریت درست و سرمایه‌گذاری روی آن‌ها وجود نداشته است درحالی‌که سرمایه‌گذاری در این مورد چیزی کمتر از سرمایه‌گذاری تسهیلات نظامی ندارد.

زمانی که صحبت از شهر و به ویژه بافت تاریخی است با موضوعی به نام «برند شهری» یا «سیتی‌برندینگ» برخورد می‌کنیم که امروزه در شهرهای مطرح دنیا مشاهده می‌شود؛ اما تاکنون در همدان سیتی‌برندینگ مورد توجه نبوده است و برای معرفی این شهر به جهانیان کلیدواژه شناخته شده‌ای وجود ندارد؛ اما بافت تاریخی این ظرفیت را دارد که بتواند در این مسیر معرفی شود و البته مکمل این کار ثبت جهانی است. ضرورت دارد شرط لازم و کافی را در مورد بافت تاریخی به وجود بیاوریم که شاید سال‌ها به طول بینجامد؛ اما مهم‌ترین موضوع در این مورد حفاظت و مرمت بناهای شاخص است و پس از

آن باید روح همخوان با بافت اثر در این آثار دمیده شود تا هویت خود را پیدا کنند. همدان پتانسیل‌هایی مانند قدیمی‌ترین و اولین حکومت را دارد؛ اما چه فعالیت‌هایی در راستای این ادعاها انجام شده است؟ مباحث مربوط به حفظ بافت تاریخی این شهر طی یک سال اخیر مطرح شده است، در صورتی که باید بیست سال پیش انجام می‌شد.

حس هویت و تعلق به مکان برای انسان‌ها اهمیت دارد و لازم است به این نکته هم برای بومی‌های محلات قدیمی و هم برای جذب گردشگران توجه شود و اگر این شرط لازم ایجاد گردد، می‌توان به نتایج مطلوبی رسید. همچنین، جای گردشگری شبانه در بافت تاریخی خالی است و می‌توان آن را زنده و برای افراد بومی راه‌اندازی کرد.

بازار قدیمی همدان طی سال‌های متمادی شکل گرفته و قلب تپنده شهر است و اگر قرار است رقیبی برای آن در نظر بگیریم، نباید هویت و ماهیتش خدشه‌دار شود. در حوزه گردشگری نیز می‌توانستیم محورهای فرهنگی در بافت تعریف کنیم که این اتفاق نیفتاده است؛ در حالی که با ایجاد گذر فرهنگی پویایی به مرکز محله‌ها برمی‌گردد و گردشگری درون‌بافتی رونق می‌گیرد.